SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(2)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

# MAKTABGAÇA 6–7 YOŞLI BOLALARDA XAVFSIZ XULQ-ATVORNI ŞAKLLANTIRIŞ METODIKASINING SAMARADORLIGI: MUAMMOLAR TAHLILI VA TAJRIBA-SINOV NATIJALARI

**Madaliyeva Xurşida Uluğbek qizi**

**Qöqon davlat universiteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Maktabgaça ta'lim) mutaxassisligi 2-bosqiç magistranti**

**Annotatsiya.** Tadqiqotda 60 nafar bola, 24 nafar tarbiyaçi va 52 nafar ota-ona iştirok etdi. Tajriba guruhida xavfsiz xulq-atvorning yuqori darajasidagi bolalar uluşi 16,7 % dan 50,0 % ga oşdi, past darajadagilar 43,3 % dan 10,0 % ga kamaydi, nazorat guruhida esa özgarişlar ança kiçik böldi.

**Kalit sözlar:** maktabgaça ta'lim, hayot xavfsizligi, xavfsiz xulq-atvor, 6–7 yoşli bolalar, tajriba-sinov, "Ilk qadam" dasturi, ota-onalar bilan hamkorlik.

**Аннотация.** В исследовании участвовали 60 детей, 24 воспитателя и 52 родителя. В экспериментальной группе доля детей высокого уровня выросла с 16,7 % до 50,0 %, доля детей низкого уровня снизилась с 43,3 % до 10,0 %.

**Ключевые слова:** дошкольное образование, безопасность жизнедеятельности, безопасное поведение, дети 6–7 лет, опытно-экспериментальная работа, программа «Илк кадам».

## Kiriş

Bolalar örtasidagi jarohatlaniş va ölim holatlarining aksariyatini oldini oliş mumkin. JSST va YUNISEF ma'lumotlariga köra, dunyoda har yili 830 mingga yaqin bola baxtsiz hodisalar oqibatida halok böladi, ularning qariyb 70 foizi yöl-transport hodisalari va suvga çökiş bilan boğliq [1]. 2021-yilda suvga çökib halok bölganlarning törtdan bir qismini 5 yoşgaça bölgan bolalar taşkil etgan [2]. Özbekistonda 2023-yilda yöl-transport hodisalarida 263 nafar bola halok bölgan [3]. 2025-yilda bolalar iştirokidagi hodisalar 9,6 % ga kamaygan bölsa-da [4], ularning asosiy sabablari sifatida piyodalar yölkalarining yöqligi bilan birga kiçik yoşdagi bolalarning nazoratsiz

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

qoldirilişi körsatilmoqda [5]. Demak, infratuzilma bilan bir qatorda ta’lim va oilaviy nazorat ham hal qiluvçi ahamiyatga ega.

PF-19-son Farmon bilan bir yillik maktabga tayyorlov dasturi majburiy umumiy örta ta’limning dastlabki bosqiçi etib belgilandi [6], “Ilk qadam” milliy öquv dasturining uçinçi naşri tayyorlandi [7; 8], 2026/2027-öquv yilida esa xavfsiz va rivojlantiruvçi ta’lim muhitini yaratiş MTTlarning ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilandi [9]. Uçinçi naşrda baholaş test va reytinglaş emas, balki kuzatuv va hujjatlaştirişga asoslangan uzluksiz jarayon sifatida belgilangan [10].

Milliy tadqiqotlarda MTTlarda bolalar xavfsizligini ta’minlaş muammolari [11], ekologik ta’lim orqali xavfsizlik madaniyatini şakllantiriş [12] va oila bilan hamkorlikda xavfsizlik qoidalarini örgatiş usullari [13] körib çiqilgan, biroq taklif etilgan yondaşuvlar samaradorligi nazorat guruhli tajribada kam tekşirilgan.

**Materiallar va metodlar**

Tajriba-sinov 2026/2027-öquv yilida Qöqon şahridagi 28-son davlat MTTning tayyorlov guruhlarida ötkazildi. Unda 50 nafar 6–7 yoşli bola iştirok etdi: tajriba guruhi (TG) – 25 nafar, nazorat guruhi (NG) – 25 nafar; guruhlar yoşi, jinsi va dastlabki tayyorgarligi böyiça yaqin qilib tanlandi. Aniqlovçi bosqiçda 10 nafar tarbiyaçi va 40 nafar ota-ona anonim sörovnomada iştirok etdi. Tadqiqot ota-onalar roziligi bilan, bolalar ma’lumotlari kodlangan holda olib borildi.

Aniqlovçi bosqiçda (2026-yil sentabr–oktabr) bolalarning dastlabki darajasi aniqlandi va sörovnoma ötkazildi. Şakllantiruvçi bosqiçda (2026-yil noyabr – 2027-yil aprel) TGda uç bosqiçli model joriy etildi: har bir yönaliş böyiça tört haftalik sikl (1-hafta – axborot-taniştiruv; 2-hafta – didaktik va rolli öyinlar; 3-hafta – vaziyat masalalari va avtoşaharçadagi amaliy maşqlar; 4-hafta – ota-onalar bilan birgalikdagi loyiha) ötkazildi, mutaxassislar bilan uçraşuvlar, ota-onalar uçun seminar-treninglar va Telegram guruhi orqali haftalik tavsiyalar taşkil etildi. NGda iş an’anaviy tartibda davom etdi. Xavfsiz xulq-atvor tört komponent – kognitiv, motivatsion-qadriyatli,

amaliy-xulqiy va emotsional-irodaviy – böyiça baholandi. Har bir bola yetti yönaliş böyiça diagnostik vaziyat-topşiriqlar (“Köçadan ötamiz”, “Uyda tutun çiqdi”, “Ariq böyida”, “Eşik qönğiroği” va boşqalar), suhbat va kuzatuv asosida 0–5 ballik şkalada ikki mutaxassis tomonidan mustaqil baholandi. Örtaça ball asosida uç daraja ajratildi: yuqori (4,0–5,0), örta (2,5–3,9) va past (2,4 va undan kam). Natijalar foizlar va örtaça ballar orqali taqqoslandi.

**Natijalar**

**Amaliyotdagi muammolar.** Kuzatuv va sörovnoma muammolarning beş guruhini aniqladi: taşkiliy (iş alohida tadbirlar bilan çeklanadi, suv havzalari va begona odamlar mavzulari qamrab olinmaydi), mazmuniy-metodik (oğzaki usullar ustunligi, bilim va xulq örtasidagi uziliş), kadrlar tayyorgarligi, moddiy-texnik (avtoşaharça va milliy körgazmali materiallar yetişmasligi) hamda oila bilan hamkorlikka oid muammolar. Tarbiyaçilarning faqat uçdan bir qismi xavfsizlik işlarini yillik reja asosida olib boradi, beşdan bir qismi bu yönalişda malaka oşirgan. Ota-onalar sörovnomasi natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

**1-jadval**

**Ota-onalar sörovnomasi natijalari %**

| Savol | Ha | Qisman | Yöq |
|---|---|---|---|
| Bola bilan xavfsizlik haqida muntazam suhbatlaşasizmi? | 34,6 | 44,2 | 21,2 |
| Bolangiz uy manzili va telefon raqamingizni biladimi? | 28,8 | 30,8 | 40,4 |
| Avtomobilda bolani maxsus örindiqda taşiysizmi? | 19,2 | 23,1 | 57,7 |
| Dori va maişiy kimyo vositalari bola yeta olmaydigan joydami? | 61,5 | 26,9 | 11,6 |
| Bola oldida yöl harakati qoidalariga doim rioya qilasizmi? | 42,3 | 40,4 | 17,3 |
| MTT bilan xavfsizlik böyiça hamkorlikka tayyormisiz? | 76,9 | 19,2 | 3,9 |

Ota-onalarning aksariyati MTT bilan hamkorlikka tayyor (76,9 %), biroq bolalar örindiğidan muntazam foydalaniş (19,2 %) va bolaning uy manzili hamda ota-onasi telefon raqamini bilişi (28,8 %) körsatkiçlari past. Bu metodikaga ota-onalar bilan işlaşning alohida blokini kiritişni taqozo etadi.

**Aniqlovçi bosqiç.** Bolalarning köpçiligi alohida qoidalarni bilsa-da, ularni vaziyatga mos qöllaşda qiynaldi, favqulodda xizmatlar raqamlarini aralaştirdi. Eng past körsatkiçlar suv havzalaridagi xavfsizlik va begona odamlar bilan muloqot yönalişlarida qayd etildi. TG va NG dastlabki körsatkiçlari deyarli bir xil böldi (2-jadval).

**2-jadval**

**Xavfsiz xulq-atvor darajalarining dinamikasi, n (%)**

| Daraja | TG boşida | TG oxirida | NG boşida | NG oxirida |
|---|---|---|---|---|
| Yuqori | 5 (16,7) | 15 (50,0) | 5 (16,7) | 7 (23,3) |
| Örta | 12 (40,0) | 12 (40,0) | 13 (43,3) | 14 (46,7) |
| Past | 13 (43,3) | 3 (10,0) | 12 (40,0) | 9 (30,0) |
| Jami | 30 (100) | 30 (100) | 30 (100) | 30 (100) |

**Darajalar dinamikasi.** TGda yuqori darajadagi bolalar uluşi 16,7 % dan 50,0 % ga oşdi (3 baravar), past darajadagilar 43,3 % dan 10,0 % ga kamaydi. NGda ham ijobiy özgariş kuzatildi (yuqori daraja 16,7 % dan 23,3 % ga), biroq u ança kiçik bölib, asosan tabiiy yoş rivojlanişi bilan izohlanadi.

**3-jadval**

**Yönalişlar böyiça örtaça ballar (0–5)**

| Yönaliş | TG boşida | TG oxirida | TG ösiş | NG boşida | NG oxirida | NG ösiş |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Yöl harakati | 2,4 | 4,1 | +1,7 | 2,3 | 2,9 | +0,6 |
| Yonğin | 2,1 | 3,9 | +1,8 | 2,2 | 2,7 | +0,5 |
| Suv havzalari | 1,8 | 3,6 | +1,8 | 1,9 | 2,4 | +0,5 |
| Maişiy | 2,2 | 4,0 | +1,8 | 2,1 | 2,8 | +0,7 |
| Begona odamlar | 1,9 | 3,8 | +1,9 | 2,0 | 2,5 | +0,5 |
| Tabiat | 2,0 | 3,7 | +1,7 | 2,0 | 2,6 | +0,6 |
| Soğliq va gigiyena | 2,5 | 4,2 | +1,7 | 2,4 | 3,0 | +0,6 |

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

TGda barça yönalişlardagi ösiş NGdagidan uç baravardan köproq böldi. Eng katta ösiş dastlab eng past natija körsatgan begona odamlar bilan muloqot (+1,9) va suv havzalari (+1,8) yönalişlarida qayd etildi. Komponentlar böyiça kognitiv (2,3 → 4,2), amaliy-xulqiy (1,9 → 3,7) va emotsional-irodaviy (2,1 → 3,6) komponentlar ösdi; oxirgisining sekinroq rivojlanişi uzoqroq muddatli iş zarurligini körsatadi.

**Sifat tahlili.** Tajriba boşida bolalar javoblari asosan taqiq şaklida bölgan (“mumkin emas”, “onam urişadi”), oxirida esa ular qoidaning sababini tuşuntira boşladi (“maşina birdan töxtay olmaydi”). Masalan, (6 yoş 9 oy) boşida “şirinlik bersa, borsa böladi” deb javob bergan bölsa, rolli öyinlardan söng notaniş odam taklifini rad etib, işonçli kattaga murojaat qila boşladi. Şu bilan birga, ayrim bolalar “mehribon” notaniş odam taklifini rad etişda hali ikkilanmoqda.

**Muhokama**

Natijalar milliy tadqiqotlar xulosalariga mos keladi. M.Ö. Muratova xavfsizlik madaniyatini şakllantirişda tizimli yondaşuv hal qiluvşi ekanini ta’kidlagan [11]; bizning tajribamizda ham mazmun, jarayon va baholaşni yagona tizimga birlaştirgan TG natijalari NGdan sezilarli ustun böldi. Tabiat va suv havzalari yönalişlaridagi ösiş ekologik ta’limning xavfsiz xulqqa ta’siri haqidagi xulosani [12] tasdiqlaydi. Ota-onalarda hamkorlikka tayyorlik yuqori, amaliy xulq esa pastligi oila va MTT birgalikdagi işining zarurligi haqidagi fikrni [13] qöllab-quvvatlaydi.

Bolalar javoblarining “taqiq”dan “sabab”ga ötişi tadqiqotçilik faoliyati orqali sabab-oqibat boğlanişlarini anglaş rivojlanişi haqidagi xulosaga [14] mos keladi va dasturning uçinçi naşridagi tanqidiy fikrlaş kompetensiyasi [7; 10] xavfsizlik ta’limida amalda şakllanişi mumkinligini körsatadi. Didaktik öyinlar [15] va milliy ertaklar [16] şaxsiy xavfsizlik yönalişidagi ösişni ta’minlagan omillar qatorida böldi; maişiy yönalişdagi natijalar esa kundalik könikmalar bolaning mustaqilligiga ijobiy ta’sir qilişi haqidagi xulosani [17] töldiradi.

**Xulosa**

Birinçidan, MTTlarda xavfsizlik ta'limi taşkiliy, metodik, kadrlar, moddiy-texnik va oila bilan hamkorlikka oid muammolar tufayli köpinça epizodik xarakterga ega, ularni bartaraf etiş uçun tizimli metodik model zarur. Ikkinçidan, uç bosqiçli model joriy etilgan TGda yuqori darajadagi bolalar uluşi 16,7 % dan 50,0 % ga oşdi, past darajadagilar 43,3 % dan 10,0 % ga kamaydi, NGda esa özgarişlar ança kiçik böldi. Uçinçidan, eng katta ösiş dastlab eng zaif bölgan yönalişlarda kuzatildi, emotsional-irodaviy komponent esa uzoqroq iş talab etadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. World report on Çild injury prevention (Bolalar jarohatlaniŞining oldini oliŞ böyiÇa jahon hisoboti) / Ed. by M. Peden et al. – Geneva: WHO, UNICEF, 2008. – 211 p.

2. Global status report on drowning prevention 2024 (Suvga ÇökiŞning oldini oliŞ böyiÇa global holat hisoboti, 2024). – Geneva: World Health Organization, 2024.

3. 2023-yilda Özbekistonda 263 bola YTH qurboni bölgan – Senat // Kun.uz. – 29.02.2024.

4. YHXX 2025-yilda YTHlardagi ölim va jarohatlaniş statistikasini e'lon qildi // Gazeta.uz. – 14.01.2026. – URL: https://www.gazeta.uz/oz/2026/01/14/dtp/

5. Yöllarda bolalar xavfsizligini ta'minlaş çoralari yetarli emas – bolalar ombudsmani // Gazeta.uz. – 13.05.2025. – URL: https://www.gazeta.uz/oz/2025/05/13/road-safety-for-Çildren/

6. Özbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgaça ta'lim va tarbiya tizimini yanada takomillaştiriş çora-tadbirlari töğrisida"gi Farmoni. 05.02.2026, PF-19 // lex.uz.

7. "Ilk qadam" milliy öquv dasturi. Uçinçi naşr. – Toşkent: Özbekiston Respublikasi Maktabgaça va maktab ta'limi vazirligi, 2025.

8. Özbekiston Respublikasi Prezidentining “MaktabgaÇa ta’lim sifati va samaradorligini yanada oŞiriŞ böyiÇa qöŞimÇa Çora-tadbirlar töğrisida”gi Farmoni. 30.09.2024, PF-152 // lex.uz.

9. 2026/2027-öquv yilida maktabgaÇa ta’lim taŞkilotlari uÇun asosiy vazifalar belgilandi // Ta’lim xabarlari. – 12.08.2026. – URL: https://talimxabarlari.uz/76908/

10. Otahanova M.Ğ. Özbekiston Respublikasi maktabgaÇa ta’lim taŞkilotlari uÇun “Ilk qadam” davlat öquv dasturi (uÇinÇi naŞri)dagi özgariŞlar // MaktabgaÇa va maktab ta’limi. – 2025. – 3-jild, 10-son. – B. 1205–1209. – DOI: 10.5281/zenodo.17449842.

11. Muratova M.Ö. Maktabgaça katta yoşdagi bolalarda hayot xavfsizligi könikmalarini şakllantirişning dolzarb pedagogik masalalari // Maktabgaça va maktab ta’limi. – 2026. – 4-jild, 7-son. – B. 6–10. – DOI: 10.5281/zenodo.21133106.

12. Muratova M.Ö. Ekologik ta’lim-tarbiya vositasida maktabgaça katta yoşdagi bolalarda hayot xavfsizligi madaniyatini şakllantiriş. – 2026. – DOI: 10.5281/zenodo.21167852.

13. Madaliyeva X.U., Nazirova G.M. Oila va MTTda maktabgaça yoşdagi bolalarga hayot faoliyati xavfsizligi qoidalarini örgatiş usullari: konferensiya materiali. – 2025. – DOI: 10.5281/zenodo.17483365.

14. Kayumova N.M., Nozimjonova X. Maktabgaça katta yoşdagi bolalarda tadqiqotçilik faoliyati jarayonida mantiqiy fikrlaş könikmalarini rivojlantiriş // Maktabgaça va maktab ta’limi. – 2026. – 4-jild, 2-son. – DOI: 10.5281/zenodo.18658330.

15. Kayumova N.M. Didaktik öyinlar vositasida maktabgaÇa yoŞ guruhlarida rivojlantiruvÇi muhitni taŞkil etiŞ // MaktabgaÇa va maktab ta’limi. – 2025. – 3-jild, 2-son. – DOI: 10.5281/zenodo.14959831.

16. Kayumova N.M. MaktabgaÇa katta yoŞdagi bolalarda axloqiy qadriyatlarni ŞakllantiriŞda milliy ertaklardan foydalaniŞ texnologiyasi // MaktabgaÇa va maktab ta’limi. – 2026. – 4-jild, 2-son. – DOI: 10.5281/zenodo.18612991.

17. Saydaliyeva G., Sattorova Ş. MaktabgaÇa yoŞdagi bolalarda maiŞiy könikmalarni takomillaŞtiriŞning ilmiy-nazariy asoslari // MaktabgaÇa va maktab ta’limi. – 2026. – 4-jild, 3-son. – B. 15–17. – DOI: 10.5281/zenodo.19394856.